

FNSiN

NOS

Nr 4 2014 Årgång 36

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN)

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. Läs mer på vår hemsida www.fnsin.nu.

Föreningens adress:
c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Medlemsavgiften 2014
Fullbetalande medlem 160 kr
Ny dito efter 1/7 80 kr
Familjemedlem 80 kr

Plusgiro: 67 01 50- 2

Medlemsavgifter och beställning av skrifter

NOS redaktion: Bente af Edholm, Erik Elvers, Soili Bisi Ström (adresser, se styrelsen), Anders Schærström

Ansvarig utgivare Anders Schærström,
Kometvägen 49, 183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Internet: www.fnsin.nu

e-post : info@fnsin.nu

Tryckt hos: Ordgruppen/Författares Bok-
maskin

FNSiN, styrelse

Ordförande
Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
08-622 55 25; 070-400 01 99
bente.fnsin@gmail.com

Vice ordförande:
Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)
E.elvers@bredband.net

Sekreterare
Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camilla_berg@spray.se

Sara Mariasdotter
Kyndelgränd 7
135 36 Tyresö
08-7426673; 076-8008837
hibiskus47@hotmail.se

Kassör:
Lars Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-7741253; 070-2962973
lars.innings@telia.com

Övriga ledamöter
Anders Tunevi
Swedenborgsg. 21
118 27 Stockholm
08-7202267; 070-5683513
anders@anderstunevi.se

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)
[Birgitta.traxel@gmail.com](mailto:birgitta.traxel@gmail.com)

Henrik Hansson
Klippgatan 8 C, 4 tr
171 47 Solna
08-730 31 56; 070-319 01 50

Nina Bohigas
Torneågatan 33,
164 79 Kista
070-454 77 24
Nina_bohigas@hotmail.com

Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarn, 14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)
070-370 07 75
bisi-strom@bredband.net

Webbansvarig:
Monika Kristensson
Sickla Kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11 (b)

Kontaktperson,
FNSiN Östergötland
Håkan Bley
Sköldvägen 18
61633 Åby
011-63169 (b) 011-191125 (a)

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Gotska Sandön, ny	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10
	(Porto tillkommer)	

Beställ genom Erik Elvers

Omslagsbilder:

Framsidan: Ren på **Magerøya i Norge**

Foto: Gunnel Wallén

Baksidan: Halskotor = kotor av val i den jylländska staden Hals. Foto: Lars-Olov Wallin

Ordföranden har ordet

Härliga hösten är snart här!

Nu har väl de flesta återkommit efter sommarens alla äventyr. En sommar som inbjudit till ovanligt varma bad i Stockholms yttre skärgård med temperaturer på över +20 grader C.

Många somriga badbilder har skapats av Anders Zorn, som besökte skärgården och var en mästare på att måla vatten. I somras kunde man på Zornmuseet i Mora (75-årsjubileum 2014) beskåda etsningar av Zorn samt verk av hans främsta förebild Rembrandt van Rijn, vars etsningar Zorn köpte så snart tillfälle gavs.

Av Anders Zorns skildringar av allmogen och dess gamla traditioner så lär Midsommardans (på Nationalmuseum sedan 1903) vara hans egen favoritmålning. Det är onekligen en suggestiv stämning han återger i den och det lär vara prins Eugen som insisterade på att tavlan skulle målas.

En liknande musik- och dansupplevelse kan man även få ta del av under en unik och speciell Spelmanskryssning den 26-27 september i år. Se länken: www.tallinksilja.com/sv/web/se/spelmanskryssning eller ring: 08-22 21 40.

Då får man både dansa och spela tillsammans. Den kryssningen ska jag åka med i år - jag, min fiol och mina dansskor. Följ med!

Årets landskapsresa gick till Lappland redan i juni. I detta nr av NOS finns flera inslag från resan.

En annan resa i somras gick vid skiftet juli/augusti till Härjedalen, där vår arkeolog Kjell

Linnér genomförde en bejublad guidning i trakterna kring Ljungdalen och Funäsdalen. Kan den resan männe upprepas? Vi får hoppas på en "favorit i repris".

Guldvaskning i Lannavaara, Lappland

Det har varit en extrem sommar på många sätt. Många varma långa somrardagar. Extremt mycket regn under korta perioder. Värmeböljor och skyfall om vartannat. Dessutom en ovanligt stor skogsbrand i Bergslagen när det var som torrast. FNSiN hade 2012-års landskapsresa förlagd till dessa trakter runt bl.a. Engelsbergs Bruk, ett världsarv som klarade sig undan att bli lågornas rov. Ett av FNSiNs kännetecken är att vi upptäcker tillsammans. Man bör inte heller vara ensam när man jobbar med maskiner i skogen. De flesta känner nog till att man kan göra upp eld med stål och flinta... Men inte heller naturens krafter ska underskattas. Vi har varit många som under sommaren har drabbats av åska och blixtnedslag, med eldsvåda, översvämningar, elproblem och datorhavrier.

Väl mött i höst!
Bente

Engelsbergs Bruks symbol

Bingsjöstämman - spel och dans i Zorns anda

Lapplandsresan

Allmänt

Landskapsresan 2014 gick till Lappland och Norrbotten och samlade 6 personer. Vi hade, förstås, klart för oss att vi bara skulle se små delar av detta stora område. När vi var på Dal, med sina 3700 km² Sveriges minsta landskap, hann vi på en vecka inte se allt vi velat se. Lappland är Sveriges största landskap (110000 km²) och Norrbotten har en yta av 26700 km²! Huvudupplägget var ankomst till Abisko måndag 23 och hemresa från Luleå måndag 30 juni men variationer förekom.

Resrutan var följande:

må 23 – tho 26 i Abisko med olika turer
fr 27 Abisko – Kiruna med besök i gruvan, därefter vidare till Jokkmokk i hyrd bil
lö 28 i Jokkmokk, besök på Ajttemuseet och dess Fjällträdgård
sö 29 Jokkmokk – Storforsen – Harads – Boden med besök i fästningen
må 30 Boden – Gammelstadsvikens naturreservat – Gammelstadens kyrkstad (världsarv) – Luleå

Förutom de här platserna upplevde vi också det ödsliga landskapet, med dess milslånga vägar med gles trafik genom skogar och förbi myrar och mycket långt mellan gårdarna.

Eftersom vi for både dit och hem på olika sätt och skaffade biljetter vid olika tillfällen skilde kostnaden för de resorna men en ungefärlig nivå för tåg till Abisko, alternativt flyg till Kiruna och buss till Abisko, buss tillbaka till Kiruna samt flyg eller tåg tillbaka från Luleå kunde vara knappt 2000 kr/person, bilhyra och bensin knappt 5000 kr (knappt 50 mil körning) dvs drygt 800 kr/person. Boende i stugor i Abisko och Jokkmokk och vandrarhem i Boden kostade drygt 2000 kr/person.

Erik Elvers

Kirunavaara gruva

Kirunavaara – av det nordsamiska *Gironvárrri* som betyder 'fjällripeberget'.

Järnet och skogen – två viktiga naturtillgångar för Sveriges ekonomiska tillväxt. Så sades det när jag gick i skolan.

Att vara gruvarbetare i Kiruna måste väl innebära ett liv i mörker? Rena Nattavaara som någon uttryckte det. Mörkt under och över jord åtminstone fem månader per år. Men å andra sidan har Kiruna mer dagsljus än Stockholm under sju av årets månader.

Vi tar buss från turistbyrån ner i Kirunavaara-gruvan 500 meter under markytan. Brytningen av järnmalm sker idag en kilometer under den plats där vi besökare får uppehålla oss. Vår guide berättar att den malmkropp, som försett länder i Europa med järnmalm i drygt 100 år, åtminstone fortsätter till en nivå ca två och en halv kilometer under jord och kanske även djupare än så.

Svensk järnmalm står endast för någon procent av den globala järnmalmsexporten. De största exportländerna är Australien och Brasilien.

Malmbanan – järnvägen mellan Kiruna och den isfria hamnen i Narvik - blev klar för transport år 1902. Därmed kunde Sverige i större utsträckning än tidigare exportera till utlandet. Många skrönor och visor finns om hur det kunde gå till när rallarna byggde denna järnväg – och den transportväg som byggdes parallellt med järnvägen.

Gruvtraktor, Kiruna. Foto: Erik Elvers

Redan när Kiruna byggdes för snart 120 år sedan visste man att gruvbrytningen skulle innebära underminering av de centrala delarna av staden. Nu sker en utflyttning därifrån. "Utan gruvan skulle Kiruna inte finnas, och utan folket i Kiruna skulle inte gruvan finnas" uttryckte en av våra guider det. De flesta verkar vara införstådda med att flyttningen måste ske. LKAB kommer att betala marknadsvärdet för dem som har hus som måste rivras. Men knappast kommer detta att vara tillräcklig kompensation för dem som har tänkt bygga ett nytt hus i en annan del av staden.

Lars-Olov Wallin

Ajtte

Vi bodde två nätter i Jokkmokk strax norr om polcirkeln, detta för att ha gott om tid för kulturmuseet Ajtte som är huvudmuseum för den samiska kulturen och specialmuseum för fjällkedjans natur och kultur i ett ekologiskt – tvärfackligt - helhetsperspektiv. Dess verksamhetsområde täcker hela fjällregionen och det traditionella samiska bosättningsområdet från riksgrensens i väster och ner i skogslandet, 1 000 km från söder till norr.

Museet var verkligen innehållsrikt, och vi var glada att vi avsatt så mycket tid för det. Dräkter, silver, religion, kommunikationer, djur och människor, ... - mycket täcktes in och presenterades på ett utmärkt sätt. I ett rum kunde man följa med på en hisnande flygfärd över obygderna.

Se vidare <http://www.ajtte.com> .

Erik Elvers

Fjällträdgården

Medan själva Ajtte-museet har 25 år på nacken är dess fjällträdgård – Jåhkámáhke Várresjattadahka – mycket ny. Den ligger några hundra meter söder om muselbyggnaden, ovanför Talvatisjön. Vi fick en visning av den som förde oss förbi bl a fjällpartiet, potatisbacken och forskaren Axel Hambergs återuppförda fjällhydda från Sarek. Redan innan trädgården anlades fanns en spännande natur i området som man bevarat, samtidigt som man skapar växtsamhällen typiska för t ex snölegor, fjälltoppar och ängsbjörkskoagar genom att plantera in växter.

I informationshuset kunde vi se ett bildprogram med vackra fjällväxtfoton (och äta utomordentligt goda bullar!).

Erik Elvers

På väg mot Kärkevage. Foto: Erik Elvers

Nuolja

Ett av mina mål med den här resan var att få upprepa mina föräldrars bedrift på 50-talet och klättra upp på Nuoljas topp och vandra i snö. Vi fuskade lite och tog liften upp till raststugan. Efter att ha beundrat utsikten och klätt på oss lite varmare så började vi vår vandring mot toppen av berget. Isranunkel växte efter stigen och några skygga renar iakttog oss på behörigt avstånd. Efter att ha kravlat mig igenom ett område med rutten snö kom jag så upp på den efterlängttade toppen. Där kunde man se åt alla håll; fjällen i Norge, Torne träsk och Lapporten. Tyvärr låg molnen väldigt lågt och klippte topparna på bergen som omger Lapporten, så några riktiga vykortsfoton blev det inte. Efter lite stärkande matsäck så började vi nedstigningen. När vi var tillbaka till raststugan så beslöt vi att gå ner hela vägen. Det blev lite strapatsrikt eftersom det var svårt att se vad som var stigen och vad som var falska stigar skapade av smältvatten. Efter att ha hamnat i återvändsgränder ett par gånger så kom vi så till slut ner på slätare mark och kunde via stigar och spångar ta oss hem till stugan för lite välbehövlig vila.

Eva Bolander

Storforsen. Foto: Erik Elvers

Storforsen

Storforsen i Piteälven – en av Sveriges fyra nationalälvar, tillsammans med Torne älv, Kalix älv och Vindelälven – är en mäktig upplevelse, naturreservat sedan drygt 40 år och den ingår i EU:s ekologiska nätverk Natura 2000 av skyddade områden. Redan på håll hör vi brusets från den. Storforsen är den största outbyggda forsens i Norden, med en fallhöjd på 82 m på fem km. Under de sista 600 m faller älven 50 m. Den stora fallhöjden 82 m beror på att berggrunden här är mycket hård och bildar en tröskel. Jättegrytor har dock bildats i ”Döda fallet”.

I snitt strömmar ca 160 m³ vatten per sekund, dvs en lägenhet på 80 m² skulle fyllas på ungefär en sekund.

Från parkeringsplatsen leder en lättgången stig fram till en plattform med fin utsikt över älven.

Dagen före besöket här har vi kört längs Lule älv och bl a passerat kraftverket i Porjus. Kontrasten är förstas slående mellan Storforsen och Porjus där det gamla fallet ersatts av en damm ovanför en torrfåra. I de oreglerade älvarna för vårfloden med sig frön och näring, och i en sådan älv kan översvämningens markerna hysa runt 140 kärnväxter längs en sträcka på 200 m mot runt 40 i en reglerad älv där vårens och försommarens smält- och regnvatten samlas upp i vattenmagasinen för att användas under kommande vinter (se Forskning och Framsteg nr 6, 2014). Vattendammarna innebär också en potentiell risk för bebyggelsen nedströms. Brustet Suorvadammen uppe i Luleälven skulle sannolikt staden Boden spolats ut i Bottenviken.

Erik Elvers

Bodens fästning

Redan efter freden med Ryssland 1809 fanns det idéer om att bygga en fästning i norr som skulle hindra ryssarna att tränga in i landet den vägen. Inget hände dock. Gustaf Payron föreslog 1824 att man skulle bygga ett befäst område runt Luleå så att det blev en ointaglig fästning. Payron var vid tillfället landshövding i Sörmland men var i botten militär och hade varit med i de sista svenska krigen i Pommern, Tyskland och Norge i början av seklet.

Det dröjde dock till 1887 innan chefen för generalstaben betonade vikten av ett starkt försvar vid Boden i och med järnvägens framdragande och utvecklingen av malmfälten. På privat initiativ startades insamlingar för att få ihop pengar för att kunna köpa in mark där fortet skulle kunna byggas, men det dröjde ända till 1897 innan riksdagen beviljade anslag för byggandet.

Fästningen skulle bestå av fem fort, tre mindre fästen samt ett antal enskilda batteriplatser för artilleri. Fortet ligger i en ring runt Boden och området mellan dem preparerades för att snabbt kunna förstärka skyddet som skulle hindra ett fientligt inträngande i befästningsringen. I fortet fanns stridledningscentraler av olika typer, stora förråd av ammunition och drivmedel mm.

Byggandet kom igång 1901 och det första fortet var klart 1909. Den stora utmaningen i början av byggandet var sprängningarna som genomfördes. Terrängen runt om fortet skulle jämnas ut för att inte kunna ge något skydd för en anfallare. Detta gick dock relativt lätt att genomföra då man kunde använda dynamit för jobbet. Det som var riktigt besvärligt var sprängandet av alla tunnlar och berggrum där man fick använda svartkrut för att minimera sprickbildningen. Till att börja med så skedde borttransporten av sprängmassorna med skottkärror och hästdragna vagnar.

När pansarkupolerna för de tunga kanonerna skulle sättas på plats drogs de upp med slädar på vintern. Slädarna var dragna av 16 – 30 hästar beroende på före och tyngden av lasset. Varje kupol vägde cirka 100 ton och de tyngsta delarna 25 ton.

Garnisonen i Boden ansågs så säker att under många år så förvarades Sveriges guldreserv i ett av fortet.

Fästningen fortsatte att utvecklas ända fram till åttiotalet. En av de punkter som spionen Stig Bergling fälldes för 1979 var utlämnandet av information om fästningen vilket resulterade i att stora ombyggnader gjordes.

I varje fort fanns det några 100 personer stationerade, artillerister för att betjäna kanonerna, infanterister för att försvara fästningen mot eventuella angrepp samt stabspersonal för stridsledning. I fortet byggdes ett eget samhälle upp med sovsalar, matsalar, sjukhus, tandläkare och förråd så att de skulle klara en längre belägring.

Det sista fortet togs ur bruk 1998 och är nu förvandlat till ett fästningsmuseum.

Detta och mycket mer fick vi lära oss under vårt besök på Rödbergsfortet.

Eva och Eric Bolander

Lapplandsresenärerna passerar Polcirkeln Foto: Erik Elvers

Lapporten. Foto: Erik Elvers

Recensioner

Om konsten att hitta utan GPS

Tristan Gooley: *The Natural Navigator. The rediscovered art of letting nature be your guide.* The Experiment, 2010.

För inte så länge sedan befann jag mig i ett oländigt hörn av Gotska Sandön. Avstånden är inte stora på ön, men det finns ställen utan stigar och skyltar där man endast ser träd och markvegetation. Vi skulle ta oss ut till stranden och helst utan större omväg gå norrut mot lägerplatsen. Kompassen kom till pass, men dessutom avslöjade vågorna, som just den dagen var ganska kraftiga, åt vilket håll stranden var. Utan kompass skulle vi därför utan större problem ha kommit ut till stranden.

I vår tid, där allt fler har en GPS-app i mobilen lär förmågan att hitta utan karta och kompass vara på väg att försvinna ur det allmänna medvetandet. Tristan Gooley vill återuppliva den förmågan eller åtminstone rikta uppmärksamheten på den. Han själv har tydligen flugit och seglat ensam över Atlanten och lett expeditioner på fem kontinenter. Också i mindre dramatiska sammanhang kan man ha stor nytta av att känna till mer eller mindre naturliga knep för att orientera sig. En sak är att finna väderstrecken och sedan ta hjälp av en karta för att gå åt rätt håll. En annan är att finna vägen (tillbaka) till kända platser.

Till att börja med behöver man träna sina sinnen – synen förstås, hörseln, luktsinnet, känseln och kanske rentav smaksinnet – för att ta in de signaler som omgivningen ger. Gooley påpekar t.ex. att vi är mera benägna att lägga märke till former än färger och färgskiftningar. Vi ser att en väg kröker men tänker kanske inte på skiftningar i vägytan som kan avslöja något om fuktighet, vilket i sin tur kan säga något om väderstreck.

Det där om myrstackar och mossa på träden har vi nog hört talas om. Men det finns mer som kan ge åtminstone ungefärliga antydningar om väderstreck. Höjdsträckningar, lavar, vattendrag,

pölar (!), spindelväv och mycket annat, om man får tro författaren. Jag kommer att tänka på isräfflor, stötsidor och läsidor på berghällar.

Författaren börjar med att förklara vad man eventuellt kan utläsa ur terrängen. Sedan går han igenom hur vi kan hitta väderstrecken med hjälp av solen – och det är väl de flesta av oss klara över – men inte bara när det är molnfritt. Mera avancerat blir det när det handlar om att använda stjärnhimlen, för att inte tala om månens komplicerade bana. Men Gooley förklarar och det är värt att försöka ta till sig, även om man säkert kan läsa mera vetenskapligt om detta på annat håll.

Naturligtvis finns det många exempel i historien som visar att människor har kunnat navigera utan den teknik vi har tillgång till idag. Gooley hänvisar gärna till den navigeringsförmåga som vikingarna och polynesierna uppenbarligen har besuttit. I vår urbaniserade, digitala vardag får vi kanske inte så mycket praktisk användning av den här kunskapen och färdigheten, men att försöka återfå åtminstone något av de insikterna vore en vinst – inte på avancerad teknisk nivå men en djupare känsla för hur vår värld är beskaffad och om vad mänskliga sinnen kan förmå. Det kan vara roligt att försöka bestämma sin latitud enbart med hjälp av polstjärnan och en utsträckt knuten näve.

Någon fälthandbok är det inte, snarare en oftast lättläst introduktion till dold kunskap. Ibland känns utläggningarna en aning mångordigt övertydliga, men mestadels är boken underhållande, tankeväckande och rentav inspirerande. Texten stötts av många teckningar som är både pedagogiska och ibland direkt dekorativa. Vi läsare i allmänhet får kanske inte så mycket praktisk användning för kunskapen om hur man avläser strömriktningar på världshaven eller sanddynernas riktning i en öken, men den som vill kan säkert bli mera observant på tecknen i naturen och åtminstone pröva dem. Det skulle kunna vara ett uppslag till en liten studiecirkel med inslag av fältövningar.

Anders Schærström

Lärt och lätt om gröna män

Adèle Schreiber har vi i FNSiN lärt känna som en av våra egna men också som en kunnig och entusiastisk berättare om kultur och försummade företeelser i konsten. Nu har hon gett ut en bok om Den Gröne Mannen.

Med gröna män eller bladmän menas skulpterade eller målade ansikten, ur vilka det löper ut bladslingor. Sådana har i ett par tusen år förekommit främst i kyrkor, men också på rådhus, fästningar och andra framträdande byggnader. Flera brittiska pubar heter The Green Man. Ursprunget är omtvistat och motivet har tolkats på flera sätt. Adèle har gjort en imponerande inventering av gröna män i Europa. Hon har också hållit ett välbesökt föredrag om boken i Hedengrens bokhandel. Allt fler recensenter har nu berömt boken.

”En bok som denna får en att öppna ögonen och se inte bara gröna män utan alla möjliga figurer och symboler som mer eller mindre uppenbart finns på husfasader och andra ställen. Det är spännande.” (Tidskriften Kulturdelen)

”Det här är en fascinerande bok, som får läsaren att se på byggnader och deras utsmyckning med nya ögon.” skriver bloggaren och bibliotekarien Thomas Drugg på Historiskt.

”... ett vackert verk, som är både spännande och tankeväckande.”, skriver Bokspegeln i Kulturens värld.

”Den strukturerade och läroboksinspirerade formen är till en fördel för läsaren som inte är alltför insatt i ämnet.” menar Lina Andréasson i tidningen Kulturen.

”En lika lärd som underhållande sammanställning.”, menar Jakob Carlander i Östgöta Correspondenten.

Vi gratulerar Adèle.

Styrelsen

Schreiber, A: Den gröne mannen. Dialogos 2013. 143 sidor. Pris 212 kr hos Bokus

Järvakilen från luften

Bilder av Can Burcin Sajin och Serkan Günes
Utgiven av LCProBild (2010)

Denna bok har undertiteln En fotografisk resa med naturbilder och detaljrika flygbilder från låg höjd, vilket är en god beskrivning. Can Burcin Sahin har flygfotografering som specialitet och flyger skärmflygning med ryggsäcksmotor. Båda fotografierna har fått utmärkelser, Serkan Günes utsågs 2009 av Naturvårdsverket till årets naturfotograf. Bilderna är tagna mellan 2005 och 2010.

Boken innehåller framför allt bilder men också ett par textuppslag om Järvakilen och Järva kilstråk, förutom litet längre texter om några av bilderna. Totalt har åtta författare medverkat i dessa.

Järvakilen är en av Stockholms 10 gröna kilar och sträcker sig från Sigtuna ner mellan Järfälla och Sollentuna till Edsviken.

Det är en mycket vacker bok som på ca 60 sidor presenterar detta mycket värdefulla grönområde, med början med Ulriksdal och slut vid Steninge slott utanför Sigtuna. Här finns både närbilder på djur och växter, landskapsbilder från marken och de spännande flygfotografierna.

FNSiN har besökt en del av de presenterade platserna i Järvakilen, t ex Ulriksdal, Järvafältet och Runsaborgen, men boken ger inspiration till fortsatta upptäcktsfärder.

Erik Elvers

Hur gick det?

”OPEN”

Ivalo Franks film OPEN förmedlar en känsla av tristess och monotoni. Fem grönländare, intagna för rättspsykiatrisk vård i Danmark, berättar om sina känslor. Det är skam över vad de har gjort, hopp om förlåtelse, längtan efter anhöriga och hemlandet, men också rädsla för att återvända. Det är en berättelse långt från de storslagna naturbilder och exotiska berättelser som vi är vana att förknippa med Grönland. Det dystra ämnet lockade 25 besökare. Sylvia Hild inledde.

När den sista filmsekvensen tonat bort utbreddes sig först en allvarsam stillhet i konferensrummet. Det samtal som sedan följde var förlösande för oss. Filmen väcker fler frågor än den besvarar – och det är kanske just avsikten. Samtalet ledde från de enskilda ödena till dragkampen mellan Grönland och Danmark om vem som ska betala för vården, vidare till kampen för grönländsk självständighet och planerna på uranbrytning.

Anders Schærström

Ekebyhov

I maj månad fick jag möjlighet att visa vårt älskade Ekebyhov. Marianne Wiman som under många år verkat för parkens utveckling, guidade oss genom 40 ha skog och park, med många ädla och oädla barrträd, lövträd och buskar.

Ekebyhov bildades under 1620-talet av generalguvernören Claes Carlsson Horn genom sammanslagning av de två gårdarna Ekeby och Hofgården.

År 1661 köpte Carl Gustav Wrangel gården och började bygga nuvarande träslott, som han aldrig fick se, eftersom han dog innan det var färdigt. Erik Lovisin slutförde huset. Efter ytterligare några ägare, köpte kanslirådet Albrecht Ihre Ekebyhovs Säteri år 1790. Det stannade i släkten Ihres ägo till år 1980, då Ekerö Kommun köpte det.

Ekebyhovsparken har genom århundradena utvecklats efter tidens smak. En genomgripande omvandling skedde, sedan ryttmästare Johan Ihre år 1898 övertog Ekebyhov. Han var intresserad botanist och ville pröva vilka träd, som

överlevde vår breddgrad. Så småningom ville han ha ekonomi i förvaltningen och satsade på ett större antal av vissa träd, som sedan beskars och användes som kransgrönt, för leverans runt om i Sverige.

Enligt gamla förteckningar, fanns det ca 100 olika träd och buskar i parken.

När Ekerö Kommun övertog Ekebyhov år 1980, bildades en arbetsgrupp, som under röjningsarbetet lyckades återfinna ca 80 sorter. Bland barrträden finns en stor variation, bl.a många olika ädelgranar, såsom Coloradogran, Nordmansgran och Kustgran. Det är sällan man ser någon nedfallen kotte av ädelgran, men däremot observerade vi mängder av kottar från Douglasgran (se foto)

I det självföryngrande bokskogsområdet, finns förutom vanlig bok, även orientalisk bok och blodbok. Nu ser jag äntligen skillnad på Tuja och Cypress. Barrverket är ganska likt varandra, så mest ser man skillnaden på kottarna. ”Taggig och Tuja, Cirkelrund och Cypress.”

I Äppelgenbanken finns 127 äppelträd av 54 olika sorter, i huvudsak uppländska. Här kan man vart år, under Äppeldagen träffa pomologer, lära sig beskära, artbestämma och troligen också träffa Marianne Wiman, som med stor entusiasm intresserade oss alla för platsen och några av oss så mycket, att vi återvände till den årliga bokskogskonserten, som i år ägde rum den 14 Juni.

Elisabet Römert

Kotte av Douglasgran. Foto : Elisabet Römert

*Ellen Gustafsson vid vrak som sedan förra året tittat upp i sanden i Källahamn. Senast sett för ca 5 år sedan.
Bild: Erik Elvers*

Gotska Sandön 29/5-1/6

Vi var åtta deltagare – fem från Stockholm (Erik, Anders, Ellen, Per och Nina) och tre från Örebro (Ulla, Göran och Håkan)

Inledningen blev dramatisk. För det första blev vi varse att pendeltågen var inställda för banarbete sträckan Stockholm C – Älvsjö precis dessa dagar. Detta dilemma löste bl.a. Anders och Erik med att ta in på vandrarhemmet i Nynäshamn redan dagen innan avresa. Vi andra fick gå upp extra tidigt och baxa packningen genom två tågbyten i stället för ett. För det andra var det storm över Östersjön. Rederiet gav oss möjlighet att boka om eller bereda oss på en häftig överfart. Alla åtta valde det sistnämnda. Som tur var tog jag en halv åksjuketablett. Tack Nina! Effekten blev att jag sov större delen av båtresan. Väl framme gick vi i land i Vinbukten. Den ligger längst bort från lägerplatsen. Vi fick ”automatiskt” en första, mycket fin vandringsdag på ön. Erik och Anders lotsade oss fram. Vi pas-

serade flera sevärdheter, som Erik berättade inlevelsefullt och kunnigt om. Vi fick också ta del av Erik och Anders gedigna kunskaper om växter, natur, geografi, historia, djur, fåglar m.m. Jag hoppas att jag klarade av att skilja ut vad som var skrönor och inte.

Gotska Sandön lämpar sig för vandring, som blev huvudingrediensen även dag två och tre. Vi kammade igenom ön och fick med oss härliga upplevelser av strand på strand på strand, den karga tallskogen med alla fantasieggande formationer som både döda och levande träd har utvecklats, de grönskande lövängarna, som dyker upp mitt i det karga m.m. Vid ett tillfälle fick en av örebroarna syn på något intressant. ”Röd skogsmyra – vi vänder”, kommenderade Erik. Jag vände mig försiktigt till Per, som besökte ön för första gången, och viskade ”sån’t här får man stå ut med när man vandrar med sådana här entusiaster”. Det blev muntert i gruppen, när vi upptäckte att jag hört fel. Vi fick i stället njuta av en röd skogslilja.

Vid Säludden följde vi upp till åtta sälars göranden och låtanden. De yngre fick snällt flytta på sig, när de större exemplaren hade bestämt sig för en sten. De yngre protesterade med ett ylande läte. Det var speciellt att få närvara i sälarnas liv på detta sätt.

Solen sken på oss och några av oss vågade oss på att bada. Det blev snabba dopp. Mina anklar blev snabbt iskalla och fullständigt utan känslor. Erik och Anders hoppades på fina solnedgångar. Självt stupade jag i säng vid niotiden.

Ellen Gustafsson, som besökte ön för andra gången

Sandörapport augusti

Ett par medlemmar besökte Sandön i mitten av augusti. Det var utanför föreningsprogrammet, men likväl lämnas en kort rapport till de Sandöintresserade.

Området för skogsbranden en dryg vecka tidigare uppsöktes. Det ligger i skogen litet öster om Ryssdalen, och nåddes enkelt via den väg släckningspersonalen kört upp (söderut knappt 1 km från vägen/stigen från Höga Åsen mot Las Palmas). Branden uppstod genom blixtnedslag i en tall som gick av och den brinnande toppen antände vegetationen på marken. Tursamt nog upptäcktes branden snabbt och skadorna var

inte stora. Det var snarare en markbrand, på 100*200 m², än en skogsbrand.

En morgon såg vi en tromb över havet norr om Bredsand, med en "snabel" som stack ner från ett moln och drog upp vatten ur havet. Det synes ha varit tromber även ett par tidigare dagar. Bland observationerna kan nämnas rödspov på Västra Sidan, ett sälkadaver vid Tärnudden och, oväntat, en blommande majviva i den klassiska lokalen Inre Dyrkäret.

Vädret var litet blandat där en dag gav 19 mm nederbörd, delvis som hagel. Våtan hade dock en positiv effekt, ett par dagar senare fanns det gott om kantareller på sina håll.

Erik Elvers

Härjedalen

Resan till Härjedalen med inriktning på arkeologi men också natur och nutid genomfördes första veckan i augusti med upp till 13 deltagare. Det blev en innehållsrik och spännande vecka, men mer om det kommer i nästa NOS.

Anders Schærström

Picknick på Tivoliudden

Vi var 7 personer som tillbringade en jätteskön sensommarkväll på kullen med utsikt mot norra Brunnsviken till solen gick ner.

Eva Lange

Runstensborstning

Runstensborstningen genomfördes i behagligt sensommarkvällsväder. Eftersom Erik fått förhinder inträdde undertecknad som vikarierande programledare. Det kom ytterligare en (1) deltagare. Vi fick ett trevligt samspråk om runor och annat språkligt med picknick vid kanalen. Stenen var i utmärkt skick och dammdes av.

Anders Schærström

Vandring vid Rydboholm

Mats Gullberg inbjöd via e-måle oss i FNSiN till en STF-vandring i början av september. Sammanlagt blev vi åtta, varav tre FNSiN-medlemmar som gick bortåt en mil i ljuvligt sensommarväder och livligt samspråk kring Rydboholm. Synd att inte fler tog tillfället.

Anders Schærström

Program

HAVTORNSPLOCKNING

Lördag 27 sept kl 09.00

Dags för den årliga utflykten till Grisslehamn där vi hoppas kunna plocka de C-vitaminrika havtornsbären. Recept utdelas till deltagarna. Medtag burkar med tättslutande lock och lunchmatsäck, vi stannar dock i Grisslehamn där vi kan köpa t ex rökt fisk. Kläder efter väder, plockplatsen ligger öppen vid stranden så det kan vara blåsigt. Möjlighet till bad. Samling Bergshamra torg utanför T-banan stn Bergshamra norra utgången varifrån vi samåker i bilar. Återresa från plockplatsen senast ca 14.30 med nytt stopp vid fiskaffären. Anmälan till Erik Elvers e.elvers@bredband.net eller tfn 08-858488 senast torsdag 25 september.

MOSS- OCH LAVEXKURSION

Söndag 5 oktober, kl. 09.40

Samling vid Färentuna kyrka. buss 176 går från Brommaplan kl 08:55 med byte till 338 som anför Färentuna kyrka kl 09:32.

Botanisten Sture Nordmark är dagens exkursionsledare och vi kommer att vandra i en 80-100 **årig gammal bondeskog som har det mesta kvar av sina naturvärden**. Skogen är mycket moss- och lavrik, och tanken är att vi ska få kunskap om mossornas och lavarnas värld och vilka vanliga arter som vi faktiskt går och trampar på och har omkring oss under en skogsvandring. Det blir ett par kilometers vandring, mest i obanad men lättgången terräng utan våtmarker. Exkursionen tar ca tre timmar. Glöm inte att ta med en god matsäck att avnjuta på någon fin bergknalle. Kläder efter väder. Tag gärna med en lupp eller ett hyfsat förstörningsglas, mossorna och lavarnas minivärld blir intressantare då.

Sture Nordmark tel: 08 560 42 815; 073 216 16 29. **Kontaktperson i FNSiN: Elisabet Römert 076 3492416. Säg gärna till om du tänker delta, så att vi vet vilka vi ska räkna med.**

KONSTEN I ÅRSTA—VANDRING

Söndag 19 oktober

Vi samlas utanför tåg- och snabbspårväghållplatsen Årstaberget kl 10.00 (t ex p-tåg från Centralen 9.49, snabbspårvagn från Gullmarsplan 9.50) och går genom bebyggelsen där det finns en hel del offentliga konstverk. Är vädret gott avslutar vi med matsäckslunch i Årstaskogen. Vandringen är ett samarangemang med Studieförbundet Vuxenskolan.

Anmälan senast torsdag 16 okt till Erik Elvers, e-mäle e.elvers(a)bredband.net, tfn 0738-526399

ISLÄNNINGASAGORNA

Torsdagen den 23 oktober kl 19.00 ombord på pråmen Nordens Ljus, förtöjd vid Kungsholmsstrand 121, Stockholm. Soppa serveras från kl 18.00.

"Visserligen träffade de aldrig varandra, Egil Skallagrímsson och Snorre Sturlasson...". Under den rubriken berättar Heimir Pálsson, specialist på Snorres verk, och Nanna Hermansson, ordförande i Samfundet Sverige-Island om författaren och sagagestalten, aktuella genom den nya utgåvan av Islänningasagorna.

Entré 100 kr för icke medlemmar i Nordens Ljus.

Samfundet Sverige-Island står för programmet i samarbete med Nordens Ljus, Föreningen Nordens Stockholmsavdelning och Föreningen Natur och Samhälle i Norden.

HÖSTVANDRING PÅ LOVÖ FORNSTIG

Söndag 9 november

Lovö fornstig slingrar sig över södra Lovön med start vid Kina Slott. Vi samlas vid busshållplats Drottningholm kl 10.00 (många bussar från B-plan, senast nr 322 kl 9.51) och går genom slottsparken till Kina och vidare på stigen, ca 20 km. Vandringsskor, matsäck förlunch och 2 te/kafferaster, kläder efter väder.

Anmälan senast torsdag 6 nov till Erik Elvers, e-mäle e.elvers(a)bredband.net, tfn 0738-526399.

HÖSTMÖTE

Medlemmarna i Föreningen Natur och samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie höstmöte torsdag 20 november kl 18.

Lokal: Studieförbundet Vuxenskolan, Eriksbergsgatan 8 B, Stockholm. Caféeet.

Dagordning

- 1 Val av mötesordförande, mötessekreterare och två justerare.
2. Fastställande av röstlängd.
3. Mötets behöriga utlysande.
4. Fastställande av dagordningen.
5. Protokoll från föregående allmänna möte.
6. Val av styrelse för 2015.
7. Val av revisorer och revisorsuppleant 2015.
8. Val av valberedning.
9. Beslut om årsavgift 2015.
10. Förslag till budget 2015.
11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast en månad före höstmötet).
12. Aktuell information om samarbete med andra organisationer etc.
13. Övriga ärenden.

Kaffe, te och smörgås serveras.

Efter mötet kommer Erik Elvers att berätta med bilder om sin resa i Nya Zeeland.

SVENSKBYBORNA

Lördag den 6 december kl 16 (servering från kl 15.30)

Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Länsstyrelsehuset

I Ukraina lever en grupp svensktalande som är ättlingar till de svensktalande bönder som tidigare bodde i Estland men som 1781 förflyttades till nybyggerland i nuvarande Ukraina. De har bevarat sitt svenska språk och sina seder trots det tsarryska och sovjetiska omgivningstrycket. En grupp på 1000 svenskar återvände till Sverige 1929, men några blev kvar i Ukraina. Idag är deras land mer eller mindre i krig igen.

Föreningen Svenskbyborna arbetar med humanitär hjälp och utvecklingsarbete i Gammalsvenskby i Ukraina. Sofia Hoas är ordförande i föreningen (och för en del av oss i FNSiN känd sedan hon var turistvärdinna på Gotska Sandön). Hon besöker byn regelbundet, senast i höst. Idag berättar hon för oss om föreningens arbete och

Gammalsvenskby idag.
Fika serveras från kl 15.30. Behållningen går till
Svenskbybornas förening.

Samarrangemang mel-
lan FNSiN, Föreningen
Nordens Stockholmsav-
delning och Studieför-
bundet Vuxenskolan.

GRÖT, GLÖGG OCH MUMIN- TROLL

Måndag 8 december kl. 18

Fatburs Kvarngata 14, -2 tr. För att komma in
ringer man till "Föreningslokalen" från porten.
När vintermörkret knappt kan bli tätare, när jul-
förberedelserna kolliderar med längtan efter vila,
då brukar vi samlas en stund för att varva ner
och tänka efter. Det är tid för traditioner men
kanske också för överraskningar. Det vankas
gröt, glögg och annan enkel förtäring till ett fa-
cilt pris och som alltid blir det en stunds högläs-
ning med anknytning till jul och vinter.

För att vi skall kunna beräkna behovet av gröt,
glögg m.m. så behöver vi veta i förväg om du
tänker komma. Tänk på att utrymmet är begrän-
sat. Anmäl dig senast dagen före till Soili
Ström (Se styrelsen, sidan 2) eller Anders
Schærström, 08-758 30 03; 070-693 9128;
anders.schaerstrom@telia.com,

VIKTIGT OM LOKALPROBLEM

Dessvärre har FNSiN helt nyligen blivit upp-
sagd från den trivsamma lokalen Baltzar som vi
i flera år har kunnat hyra mycket förmånligt och
i viss mån också kunnat förvara saker i. Den
ordinarie verksamheten har flyttat till andra lo-
kaler som inte lämpar sig för uthyrning. Vi är nu
husvilla. Under hösten har vi vid behov lyckats
boka in oss hos Studieförbundet Vuxenskolan
och andra ställen .

Föreningen Nordens stockholmsavdelning, som
vi ibland har samarrangemang med, står också
inför lokalproblem. Föreningen Nordens cen-
trala kansli måste flytta från länsstyrelsehuset,
eftersom detta ska totalrenoveras. Under hösten
är samlingslokalerna tillgängliga, men hur det
blir efter årsskiftet är alltså osvisst.

Tips om bra – och billiga – möteslokaler är väl-
komna! Kontakta någon i FNSiNs styrelse.

CYKLING I BALTICUM?

våren / sommaren 2015

För några år sedan funderade jag på att cykla
runt Bottenhavet genom att ta färja till Åbo,
cykla till Vasa, färja till Holmsund, cykla hem.
Notis i NOS lockade dock ingen, och jag har
själv blivit mera fundersam, det är ont om paral-
lellvägar till E4 söder om Hörnöfors och det är
inget nöje att bli omkörd av långträdare titt och
tätt. Men det finns också möjligheter att cykla
runt andra delar av Östersjön, t ex färja till Tal-
linn i Estland, cykla till Klaipeda i Litauen, färja
till Karlshamn och cykla hem. Mindre turer är
att:

- 1) ta färja till Tallinn, cykla till Riga, färja hem
(eller omvänt). Ca 25 mil kortaste vägen men
förmodligen bättre att ta längre småvägar.
- 2) färja till Tallinn eller Riga, cykling några dagar
i Estland resp Lettland
- 3) färja till Riga, cykling
till Klaipeda

Det finns alltså en hel del tänkbara alternativ.
Det är för min del bara på funderingsstadiet och
ingen utfästelse att det blir något, men om nå-
gon är intresserad så skicka ett mäle med syn-
punkter och ev önskemål om väg och tid på året
till e.elvers@bredband.net.

VÅRENS OGRÄS 2015

Förra året försökte vi, på ett ganska oorganiserat
sätt, bekanta oss med ätliga vilda växter. Det
ledde till att vi som deltog, mer eller mindre, tog
till oss någon ny kunskap och utväxlade några
recept. När det våras igen skulle vi kunna göra
ett nytt försök. Det gäller att komma igång snart
efter snösmältningen. Ingegerd Hosinsky ger oss
råd på distans. Om du är intresserad av att upp-
täcka ätligt ogräs tillsammans och lära mer om
det, hör av dig till mig, Anders Schærström, 08-
758 30 03; 070-693 9128;

anders.schaerstrom@telia.com

BIKUPA?

Ett rykte har nått redaktionen att det kan finnas
intresse för att föreningen ska skaffa – och sköta
– en bikupa (med bin). Om någon har intresse –
och helst erforderliga kunskaper – för detta,
kontakta gärna någon i styrelsen.

NOS tipsar

GRANNLAND SKOTTLAND – EFTER FOLKOMRÖSTNINGEN

Torsdag 25 september 18.00 Föreningen Norden, Hantverkargatan 29

Den 18 september håller Skottland folkomröstning om att förbli en del av United Kingdom eller bli en självständig stat. I kväll, när vi vet hur det har gått, får vi tillfälle att höra Tudor Barnard **förklara och kommentera**. I Nordens tidning (nr 1/2014) påpekade han hur viktiga banden är mellan Skottland och Norden. Eftersom Tudor Barnard själv är skotte, men sedan länge bosatt i Sverige, har han ett väsentligt perspektiv inte enbart på grannförhållandet utan också på tankarna om en nordisk union. Vilka erfarenheter – goda och dåliga – från den brittiska unionen bör vi nordbor ha i åtanke när vi diskuterar, föreställer oss eller rentav planerar för att utveckla det nordiska samarbetet?

Andreas Froby, från Föreningen Nordens Ungdomsförbund, kommer att bevaka valet på plats i Skottland och leder samtalet med Tudor Barnard.

LJUSFESTEN VID BRUNNSVIKEN

söndag 2 november

Haga-Brunnsvikens Vänner arrangerar Ljusfesten för sjunde året i rad. Bakom arrangemanget står bland andra Stockholms stad, Solna stad, Kungl. Djurgårdens förvaltning och Länsstyrelsen tillsammans med aktörerna runt Brunnsviken. Promenera längs stränderna och se de tusentals marschallerna i syd, längs den västra stranden, norra och östra. Följ fackeltågen och körerna mot pelousen, den stora grasmattan, nedanför Koppartälten.

Det preliminära programmet innehåller bl a kör-sång med en gemensam avslutning framför Koppartälten och flera fackeltåg som bland annat utgår från Stallmästaregården, Frösunda och **Ulriksdals slott**. På pelousen ges ”Tintomara”, en fri dramatisering i korta scener av CJL Almqvists Drottningens Juvelsmycke. I det Gamla Orangeriet vid Bergianska kommer vi att få höra kammarmusik av Joseph Martin Kraus. Som tidigare år kommer båtturen att utgå från Nybroviken och sedan angöra bryggorna i Brunnsviken.

Över vattnet hörs tonerna av näverlur och horn. Ekotemplet i Hagaparken blir platsen för barnens speciella ljud- och ljusupplevelse. Se vidare <http://haga-brunnsviken.org/>

KURA SKYMNING

—TROLL I NORDEN

Under den nordiska biblioteksveckan ordnas högläsning på ett visst tema varje år. Vi släcker det elektriska ljuset, tänder levande ljus och läser några valda texter av nordiska författare. Se: också <http://www.bibliotek.org/> Biblioteksveckan börjar i år den 10 november. Årets högläsningstema är Troll i Norden.

Måndag den 10 november 19.00.

Biblioteket i Sollentuna (samarrangemang med Föreningen Nordens Stockholmsavdelning)

Onsdag 12 november kl 18

på Solna Stadsbiblioteks filial i Bergshamra I anslutning till den nordiska biblioteksveckan får vi höra några gamla berättelser om isländska troll. Erik Elvers från FNSiN är högläsare.

GRÖNLANDSVECKA

SVERIGE-GRÖNLAND 25 ÅR

Den 8 november: Föreningen Sverige-Grönland firar 25-årsjubileum med grönländsk mat, grönländska danser och lekar m.m. Alla är välkomna, men ingen annonsering kommer att ske. Mer information kommer på föreningens hemsida i oktober. <http://www.sverige Gronland.com/>.

GRÖNLÄNDSK FILMFESTIVAL

9 – 14 november, Biograf Tellus i Hägersten

Filmfestivalen Greenland Eyes turnerar i Norden och når Stockholm i november. Se hemsidan: <http://greenlandeyes.com/program/> Eventuellt kommer mer information.

SYSTRARNA BACKER

– musik och bild

27 november kl 19, Norska kyrkan. Tjärhovsplan, buss 2, 3, 53 och 65.

Kvällens program handlar om de norska systrarna Backer. Pianisten Suzanne Kroon-Hahr spelar pianostycken av kompositören Agathe Backer Gröndahl (1847-1907). Hans Lundén (FNSiN-medlem) berättar om målaren Harriet Backer (1845-1932). Allt illustreras med målningar av Harriet Backer. Arrangör: Föreningen Norden, Stockholm, i samverkan med Studieförbundet Vuxenskolan.

